

DİVÂNÜ'L-MEÂNÎ

(ديوان المعاني)

Ebû Hilâl el-Askerî'nin
(ö. 400/1009'dan sonra)
şirde konu, mâna
ve üslûba dair eseri.

Câhiliye devri şairleriyle muhadramûn* ve bunları takip eden İslâmî devir şairlerinin şiirlerini daha çok mâna, konu ve üslûp meseleleri açısından ele alan bir eserdir. "Kitâbü'l-Meânî", "Kitâbü Meânî'si-şir" ve "Kitâbü Ebyâtî'l-meânî" gibi adlarla anılan bu tür eserlerin telifine II. (VIII.) yüzyıldan itibaren başlanmıştır. Bunlardan adı bilinen en eski eser, Mu-faddal ed-Dabbî'nin (ö. 170/786-87 [?]) *Kitâbü Me'ânî'si-şir*'idir.

Kaynaklarda Ebû Hilâl'in *Me'ânî'l-edeb, el-Fark beyne'l-me'ânî ve A'lâ-mül-me'ânî fî ma'ne'si-şir* adlı üç eserinden söz edilmekle beraber *Dîvânû'l-me'ânî*'nin adı geçmemektedir. Ancak eserin bir nüshasında müellif, yedinci babına yazdığı girişte (I, 368; II, 2) kitabının adının *Dîvânû'l-me'ânî* olup on iki bab ihtiva ettiğini açıklamakta ve her babını müstakil bir kitap gibi telif ettiğini ifade etmektedir. Daha sonra Abdülkâdir el-Bağdâdî çeşitli münasebetlerle bu esere temas etmiştir (*Hizânetü'l-edeb*, I, 23, 229, 231; X, 351).

Ebû Hilâl el-Askerî, iyi bir tenkit ve belâgat kültürüne sahip bulunması sebebiyle benzerlerine göre daha muhtevalı olarak telif ettiği, ayrıca az da olsa mensur edebî malzemeye yer verdiği bu eserini, edebiyat ve şiirle ilgilenen kimselerin karşılaştıkları güçlüklerle çözüm getirmek düşüncesiyle yazmıştır. Mukaddimesinde bu hususu ifade ederken meşhur olan ve olmayan edebî mahsul-lerin her bakımdan en güzellerini topladığını ve bunları kendi arasında bir seçime tâbi tuttuğunu belirtmektedir.

Ebû Hilâl, mukaddimede anlattığına göre, kitabında verdiği bilgilerin hepsini ihtiva eden bir başka eser mevcut olmadığı, sadece bazı kitaplarda dağınık halde bilgiler bulunduğu için *Dîvânû'l-me'ânî*'de bu bilgileri doyurucu bir şekilde topluca vermiş, okuyucuya cazip gelmesi için konuları manzum ve mensur şekilde işlemiş ve kolayca faydalanılmasını sağlamak amacıyla da kitabı on iki baba ayırmıştır (I, 14).

Dîvânû'l-me'ânî, Câhiliye devriyle ilk İslâmî dönem, Emevî ve Abbâsî dönemi edebiyatlarında nazım ve kısmen de ne-

sir sanatlarını ele almış; ayrıca Müslim b. Velîd, Beşşâr b. Bürd gibi -o zamana göre- muhdes şairlerle daha sonraki Ebû'l-Kâsım İbn Tabâtabâ el-İsfahânî, Ebû Temmâm, Buhtûrî, İbnü'l-Mu'tez, İbnü'r-Rûmî ve ayrıca az da olsa şiirlerini bir divanda toplayamayan diğer şairlerin (mukillûn) çeşitli edebî ve ilmi eserlerde dağınık halde yer alan şiirlerini incelemiştir. Dolayısıyla bu eserde, müellifin *Kitâbü's-Şinâ'ateyn*'i ile birlikte muhdes şairlerin şiirleri bol miktarda yer almış ve bunlar vezin, konu, şekil bakımından değerlendirilmiştir. Eser ayrıca başkasına ait bir sanat, ifade ve şiiri kendisine mal etme (serikât), şiirle istişhâd etme ve şairlerin birbirinden etkilenmeleri gibi hususlar yanında Ebû Hilâl'in meşhur şairlere dair görüşlerini de ihtiva etmektedir.

Aruz sahasında da önemli bir kaynak olan *Dîvânû'l-me'ânî* aruz bahirleri, ilel ve zihafât, Arap şiirinde en çok ve en az kullanılan bahirler ve kafiye şekillerine dair başka kaynaklarda pek bulunmayan, Câhiliye devrine ve İslâmî döneme ait çeşitli örneklerle zenginleştirilmiş değerli bilgiler ihtiva etmektedir. Ayrıca kitap, sairi bilinmeyen bazı şiirlerin kime ait olduğunun tesbiti, bir saire nisbet edilenlerin doğruluk derecesi, sıkça kullanılan bazı şevâhidin döneminin tayini, az veya çok kullanılan kafiye şekilleri, vezin ve kafiyeleden hareket ederek bahirlerin tesbiti gibi hususlarda orijinal bilgiler veren bir kaynak mahiyetinde olduğundan divanların ve diğer metinlerin neşirlerinde mutlaka başvurulması gereken bir eserdir.

Ebû Hilâl, müstehcen şiir vb. edebî malzemenin (el-edebü'l-mekşûf) rivayetinde mahzur görmez. Beğendiği nesir tarzından örnekler vererek sarf ve nahiv konularına da temas eder, bazı fiillerin yapılarına ve farklı kullanımlarına yer verir (I, 192, 250; II, 187). Ayrıca düzgün konuşabilmek için edebî bilgilerin ve alıştırmanın (mümârese) önemine işaret ederek suskunluğun tutukluk vereceği, sesli okumanın faydalı olacağı gibi bazı pedagojik meselelere de temas eder (I, 150).

Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan (Brockelmann, II, 252) *Dîvânû'l-me'ânî*, Hüsâmeddin el-Kudsî tarafından iki cilt halinde yayımlanmıştır (Kahire 1352/1933). Bu neşirde Muhammed Abduh ve Mahmûd eş-Şinkitî nüshaları esas alınmış olup eserin British Museum'daki bir nüshasına da müraca-

at edilmiştir. Ancak kitaptan istifadeyi kolaylaştıracak ayrıntılı indeksler yoktur, sadece konu ve şairler indeksi verilmiştir. Nüsha farkları için ciltlerin sonunda yer alan listeler ise pek kullanışlı değildir. Bundan başka Ahmed Süleyman Ma'rûf'un da *Min Kitâbi Dîvânî'l-me'ânî* adıyla yaptığı bir neşri vardır (Dimaşk 1984).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Hilâl el-Askerî, *Dîvânû'l-me'ânî* (nşr. Hüsâmeddin el-Kudsî), Kahire 1352/1933, I-II; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, I, 23, 229, 231; X, 351; Brockelmann, *GAL* (Ar.), II, 252; Sezgin, *GAS* (Ar.), II/1, s. 91-96; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, II, 591; C. Zeydan, *Âdâb*, I, 594; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s. 42, 81, 82, 91; G. J. Kanazi, "The Works of Abû Hilâl al-Askarî", *Arabica*, XXII/1, Leiden 1975, s. 64; Hüseyin Varol, "Ebû Hilâl el-Askerî, Dört Eseri, Arap Edebiyatında Darb-ı Meseller ve Önemi", *EAÜİFD*, sy. 7 (1986), s. 386-390; Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, "Dîvânû'l-me'ânî", *MMLADm.*, LXVI/1 (1991), s. 3-27; LXVI/3 (1991), s. 430-465; Ahmet Turan Arslan, "Askerî, Ebû Hilâl", *DİA*, III, 489.

ZÜLFİKAR TÜCCAR

Dİ'VE

(الدعوة)

Nesep iddiası
veya nesebin ikrarı anlamında
bir fıkıh terimi
(bk. NESEP).

la DIVINA COMMEDIA

(bk. İLÂHÎ KOMEDYA).

DİVİT

Eskiden yazı takımlarının
korunması ve kolayca taşınması için
kullanılan mahfaza.

Arapça'da "mürekkkep hokkası" karşılığı kullanılan devât kelimesi Türkçe'de divit şekline dönüşmüş ve farklı bir mâna kazanmıştır. Divit, mürekkep hokkası ile içinde kâğıt kalem ve onu açmakta kullanılan kalemtırâş, makta' gibi yazı aletlerinin saklandığı dar ve uzun prizma şeklinde bir gövdeden meydana gelir. Büro mahiyetindeki yerlerde yazı takımı, yazı tepeşi, hattat çekmecesi olarak isimlendirilen kapların içinde topluca bulundurulanan yazı edevatı, kâtip veya hattatın yanında taşıyabilmesi için divit içerisine konular ve bu da bele sarılan kuşağa çapraz olarak yerleştirilirdi. Hokka kısmı çıkıntısı dolayısıyla yukarı

tarafında kalır, böylece divit kuşak arasında kaymadan durabilirdi. Bazen kâtiplerin önünde de yazı takımı yerine kullanılmak üzere bulundurulduğundan -ve belki bu sebeple- Topkapı Sarayı'ndaki divanhânenin yanında sadrazamın yazışmalarını gerçekleştirdiği odaya "divit odası" denilmiştir. Türk-İslâm medeniyeti bürokrasisinde bilhassa Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde, devâtdâr denilen ve her türlü resmî yazı yanında devlet sırlarını taşıyan mektupların kaleme alınmasıyla vazifeli olan memurlar bulunmaktaydı.

Bilinen şekliyle divitin ilk defa ne zaman ortaya çıktığı katıyetle belli değilse de gelişen yazı ve kitap sanatlarının neticesinde ilk olarak Arap âleminde görülmeye başlandığı nakledilmektedir.

Üç boy divit vardır. Bunlardan kuşak arasında taşınabilecek ebatta olanlara "bel diviti", bundan daha küçük ve cübbe kolunun içinde taşınanlara "kol diviti", bel divitinden büyük olanlara da "battal divit" adı verilir. Bel diviti yaklaşık 25-30 cm. boyunda, 12-13 mm. eninde ve 3,5 cm. yüksekliğinde bir prizma olup bunun ağzına kabartmalı ve menteşeli bir kapak, dibine de ağızdakinin açılmayan sabit bir benzeri yerleştirilir. Divitin kalemtraş, makta' ve kalemleri taşıyan kol, gövde, makleme veya kalemdan adı verilen bu bölümü, ölçülerinden de anlaşılacağı üzere ancak birkaç kamış kalem ve bir kalemtraşı tek sıra halinde alabilecek kadardır. 1-2 mm. eninde ve uzun bir plaka halinde olan makta' kalemlerle gövde cidarı arasına sığar. Esasen divitlerde kullanılmak üzere küçük, yaprak şeklinde bir makta' türü de imal

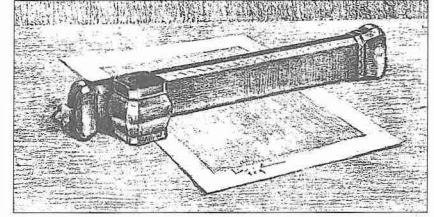
edilmiştir. Bunlar divit hokkasının alt tarafına bilhassa yapılmış bir halkaya zincirle bağlanır; bu takdirde divite ayrıca makta' konulmasına gerek kalmaz. Nâdir de olsa divitin, kol veya gövde kısmındaki kalem yuvaları ayrı oluklar halinde imal edilmiş olanlarına da rastlanır ve bunlar oluk sayısına göre adlandırılır (meselâ üç kollu). Divite konulan kalem vb. şeylerin madenî satıhtan incinmesine mâni olmak üzere gövde içine "mifreşe" denilen bir kumaş kaplanır. Kol kısmının kapağa çok yakın yerine ve menteşenin tam aksi yönüne ise mürekkep hokkası yerleştirilir. Yüksekliği ekseriya kalemlik seviyesinde kalan hokka is mürekkebine mahsus olarak tek tir; fakat la'l ve mavi gibi diğer renkli mürekkeplerin konulması için ikinci veya üçüncü hokkası bulunan, yahut siyah ve la'l mürekkeplere mahsus ortadan ikiye ayrılmış tek hokkalı divitler de yapılmıştır.

Ahşaptan (abanoz, kızıl sandal gibi sert ağaçlardan) ve seramikten mâmul olanları da bulunmakla beraber en yaygın rastlananları madenî divitlerdir. Bunlar da dökme veya dövme suretinde, daha ziyade sarı renkli pirinçten veya beyaz renkli alpaka denilen madenden, bazan da bakırdan imal edilmiştir. Ayrıca gümüş, altın ve tombak divitlere de kıymetli örnekler olarak rastlanır.

Divitin üstü, kazıma tekniğiyle yapılmış tezyinî motiflerle güzelleştirilebildiği gibi çakma yoluyla kıymetli taşlarla süslenen murassa' divitler de mevcuttur.

Divit vazifesi görmekle beraber şekli itibarıyla ondan ayrılan, dibinde vidalı hokka, üstünde vidalı rıhdan bulunan ve ortasından vida ile açılan silindir biçimindeki yazı takımı mahfazalarına "kubûr" adı verilir ki bunlar kuşak arasında taşınamazlar (bk. KUBÛR).

Zamanımıza kadar gelen divitlerin çoğunda, yapan ustanın küçük bir mühür şeklinde basılmış veya kazıma tekniğiyle yazılmış ismi okunabilmektedir. Ayrıca gümüş divitlerin hokka dibine ve gövdesi üstüne, ayar teminatı olarak "sah" damgası ve devrin padişahının tuğrası da vuruldu. Divitlerin üstünde, ayrıca kaynaklarda adına veya mahlasına rastlanan divit ustaları şunlardır (XVI-XIX. yüzyıl): Abdüllatif, Bahâ, Fennî, Ganî, Hüsnü Ârif, Hilmi, İbrâhim, Kumkumacızâde İbrâhim, İzzet, Mehdî, Mehmed (bu ustanın divitleri "Mehmed

Üsküdarlı Hoca Ali Rızâ Bey'in (ö. 1930) karakalem divit resmi (M. Uğur Derman arşivi)

işi" olarak anılır, çifte Mehmed damgası taşıyanları mevcuttur), Mehmed b. İsmâil, Mustafa (Evliya Çelebi, Türk divitçilerinin pîrinin "cümleye kul oğlu Mustafa Çelebi" olduğunu belirtmektedir), Osman, Hacı Ömer, Recâî, Resmî, Rûmî, Seyyid Hasan, Said, Seyyid Ahmed (Kanbur), Şehri.

Divit ustalarının Üsküdar'da eskiden Divitçiler adıyla anılan bir mahallede çalıştıkları, dükkânlarının da Beyazıt'taki (Vezneciler) Kâğıtçılar Çarşısı'nda olduğu bilinmektedir.

Tanzimat'tan sonraki erkek kıyafetlerinden kuşağın kalkmasıyla cebe sığmayacak ebatta olan bel diviti revaçtan düşmüş, yazıhanelerde görülen son örnekleri de Batı usulü demir kalem uçlarıyla mürekkep hokkalarının yaygınlaşması neticesinde artık müze ve koleksiyonlardaki yerlerini almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahter-i Kebîr, İstanbul 1292, s. 253; *Türk Lugatı*, II, 776; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 578; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 603; Rifkî Melûl Meriç, *Türk Nakış Sanatı Tarihi Araştırmaları*, Ankara 1953, s. 74-75; Yazır, *Kalem Güzeli*, II, 177-179; A. Süheyl Ünver, "Divitçilerimiz ve Eserleri", *TEİD*, sy. 6 (1965), s. 90-97; M. Uğur Derman, "Eski Mürekkepçiliğimiz", *İslâm Düşüncesi*, sy. 2, İstanbul 1967, s. 106; a.m.f., "Divitler-Kuburlar", *İlgi*, sy. 24, İstanbul 1976, s. 33-35; İ. Gündâğ Kayaoglu, "Divitler", *Antik Dekor*, sy. 5, İstanbul 1989, s. 50-54; Pakalın, I, 434, 458; "Divit", *SA*, I, 471; R. Ekrem Koçu, "Divit, Divitçiler", *İst.A*, IX, 4627-4628; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, II, 404-405; "Divit", *ML*, III, 759.

M. UĞUR DERMAN

DİVİTÇİZÂDE ŞEYH MEHMED EFENDİ

(bk. MEHMED EFENDİ, *Divitçizâde*).

DİVİTDÂR

(bk. DEVÂTDÂR).

Pirinç bel ve kol divitleri (İ. Gündâğ Kayaoglu koleksiyonu)

